

»GRAMATIKA REČI« U DVOJEZIČNIM REČENICAMA¹

UDK 801.3=002:801.5

Referat sa znanstvenog skupa. Primljen 1. 12. 1983.

Pod »gramatikom reči« razumemo obaveštenja i objašnjenja o gramatičkim osobinama i odlikama leksičkih jedinica, bilo da se ove nalaze u odrednici, bilo da se nalaze u članku pod odrednicom. Ako je u pitanju jednojezični rečnik, onda su odrednica i članak napisani na istom jeziku. Ako je, pak, u pitanju dvojezični rečnik, onda su odrednica i članak napisani na različitim jezicima. Nas zanima »gramatika reči« u dvojezičnom rečniku, tj. u takvom rečniku u kojem članci sadrže prevodne ekvivalente odrednica. Međutim, biće potrebno da uzmemo u obzir i neke vidove »gramatike reči« u jednojezičnom rečniku, tj. u takvom rečniku u kojem nema prevodne ekvivalencije.

Rasprava o »gramatici reči« u dvojezičnom rečniku treba da obuhvati: 1) pitanje kriterijuma za opis »gramatike reči«, 2. pitanje tipologije »gramatike reči« u jednoj strani rečnika (u odrednici, ili u članku), i 3. pitanje tipologije »gramatike reči« u obema stranama rečnika.

U vezi sa izborom kriterijuma za opis »gramatike reči« mi vidimo tri mogućnosti. Prva je mogućnost da se »gramatika reči« opisuje brojem obaveštenja o gramatičkim osobinama i odlikama leksičkih jedinica u okviru odrednica i članaka; to je kriterijum obima »gramatike reči«. Druga je mogućnost da se »gramatika reči« opisuje načinom prikazivanja gramatičkih osobina i odlika pojedinih leksičkih jedinica; to je kriterijum oblika »gramatike reči«. Treća je mogućnost da se »gramatika reči« opisuje odnosom između leve i desne strane u rečniku u pogledu gramatičkih osobina i odlika obuhvaćenih leksičkih jedinica, tj. odnosom između odrednice i članka; to je kriterijum vrste »gramatike reči«.

Obim »gramatike reči« (u navedenom smislu) može ići od nule do zbira svih relevantnih gramatičkih osobina i odlika. Mišljenja smo da je za opisivanje »gramatike reči« pomoću obima dovoljno ako se razlikuju četiri stepena, i to:

a) odsustvo svake »gramatike reči«, u kojem slučaju ni odrednica ni prevodni ekvivalenti u članku nisu praćeni obaveštenjima i objašnjenjima gramatičkih osobina i odlika;

b) elementarna »gramatika reči«, u kojem slučaju se odrednici ili prevodnim ekvivalentima u članku dopisuju kategorijalne oznake gramatičkih osobina i odlika (npr. vrsta reči);

¹ Referat sa savjetovanja »Stanje i problemi naše suvremene leksikografije«, održanog u organizaciji Društva za primijenjenu lingvistiku SR Hrvatske u Zagrebu 17—18. prosinca 1982.

c) razvijena »gramatika reči«, u kojem slučaju se odrednici ili prevodnim ekvivalentima u članku dopisuju, pored kategorijalne oznake, i potkategorijalne oznake gramatičkih osobina i odlika (npr. padežni oblik);

d) detaljna »gramatika reči«, u kojem slučaju se odrednici ili prevodnim ekvivalentima u članku dopisuju, pored kategorijalne i potkategorijalne oznake, i selekzione oznake gramatičkih osobina ili odlika (npr. rekcija).

Što se tiče oblika »gramatike reči« (u navedenom smislu), dovoljno bi bilo, po našem mišljenju, ako se razlikuju tri osnovna slučaja u vezi sa prisustvom, odnosno odsustvom, primera i njihovih prevoda u članku pod datom odrednicom, i to:

a) odsustvo svakog primera, u kojem slučaju se članak sastoji samo od prevodnih ekvivalenata odrednice, bez navođenja jezičkog konteksta u kojem se oni ostvaruju;

b) primer bez prevoda, u kojem slučaju se članak sastoji od prevodnih ekvivalenata odrednice praćenih navođenjem jezičkog konteksta u kojem se oni ostvaruju;

c) primer sa prevodom, u kojem slučaju se članak sastoji od prevodnih ekvivalenata odrednice praćenih navođenjem jezičkog konteksta u kojem se oni ostvaruju, i prevodom toga konteksta.

Kad govorimo o vrsti »gramatike reči«, onda imamo na umu činjenicu da se gramatičke osobine i odlike leksičkih jedinica u jednoj strani rečnika (u odrednici, ili u članku) mogu opisati same za sebe, bez obzira na gramatičke osobine i odlike druge strane rečnika; ali, isto tako, činjenicu da se gramatičke osobine i odlike jedne strane u rečniku mogu opisati u vezi sa gramatičkim osobinama i odlikama druge strane u rečniku, bilo radi isticanja razlika između dva gramatička sistema, bilo radi svođenja različitih gramatičkih sistema na jedan zajednički gramatički sistem. Otuda imamo:

a) monolingvalnu »gramatiku reči«, u kojem se slučaju držimo najpogodnijeg, ili najpoznatijeg, gramatičkog modela koji vredi za dati jezik;

b) dijalingvalnu »gramatiku reči«, u kojem se slučaju oslanjamo na gramatički model koji vredi nasuprot drugom jeziku;

c) bilingvalnu »gramatiku reči«, u kojem se slučaju služimo gramatičkim modelom koji vredi za oba jezika.

Prelazeći sada na pitanje tipologije »gramatike reči« u jednoj strani rečnika (u odrednici, ili u članku), razmotrićemo odnos između obima »gramatike reči«, s jedne strane, i oblika »gramatike reči«, s druge strane. Kombinacijom odabranih slučajeva dobijamo ove tipove »gramatike reči«:

1) nulti obim kombinovan sa nultim oblikom, tj. nema »gramatike reči« ni kao oznake ni kao primera;

2) nulti obim kombinovan sa primerom bez prevoda, tj. »gramatike reči« nema u oznaci, ali je ima u primeru;

3) nulti obim kombinovan sa primerom i njegovim prevodom, tj. »gramatike reči« nema u oznaci, ali je ima u jezičkom kontekstu primera i jezičkom kontekstu njegovog prevodnog ekvivalenta;

4) elementarni obim kombinovan sa nultim oblikom, tj. »gramatika reči« je predstavljena kategorijalnom oznakom, ali nije ilustrovana primerom;

5) elementarni obim kombinovan sa primerom bez prevoda, tj. »gramatika reči« je predstavljena kategorijalnom oznakom i jezičkim kontekstom u primeru;

6) elementarni obim kombinovan sa primerom i njegovim prevodom, tj. »gramatika reči« je predstavljena kategorijalnom oznakom i jezičkim kontekstom kako u primeru tako i u njegovom prevodnom ekvivalentu;

7) razvijeni obim kombinovan sa nultim oblikom, tj. »gramatika reči« je predstavljena kategorijalnom i potkategorijalnom oznakom, ali nije ilustrovana primerom;

8) razvijeni obim kombinovan sa primerom bez prevoda, tj. »gramatika reči« je predstavljena kategorijalnom i potkategorijalnom oznakom, kao i jezičkim kontekstom u primeru;

9) razvijeni obim kombinovan sa primerom i njegovim prevodom, tj. »gramatika reči« je predstavljena kategorijalnom i potkategorijalnom oznakom, kao i jezičkim kontekstom u primeru i njegovom prevodnom ekvivalentu;

10) detaljni obim kombinovan sa nultim oblikom, tj. »gramatika reči« je predstavljena kategorijalnom, potkategorijalnom i selekcionom oznakom, ali nije ilustrovana primerom;

11) detaljni obim kombinovan sa primerom bez prevoda, tj. »gramatika reči« je predstavljena kategorijalnom, potkategorijalnom i selekcionom oznakom, kao i jezičkim kontekstom u primeru;

12) detaljni obim kombinovan sa primerom i njegovim prevodom, tj. »gramatika reči« je predstavljena kategorijalnom, potkategorijalnom i selekcionom oznakom, kao i jezičkim kontekstom u primeru i njegovom prevodnom ekvivalentu.

Pitanje tipologije »gramatike reči« u obema stranama rečnika zahteva da se u razmatranje uvede, pored obima i oblika, i vrsta »gramatike reči« sa svoja tri slučaja. Uzećemo, prvo, moguće kombinacije obima i vrste »gramatike reči«. To su:

1) elementarna monolingvalna »gramatika reči«, tj. kategorijalne oznake su kombinovane u okviru gramatičkog modela koji vredi za dati jezik;

2) elementarna dijalingvalna »gramatika reči«, tj. kategorijalne oznake su kombinovane u okviru gramatičkog modela koji vredi nasuprot drugom jeziku;

3) elementarna bilingvalna »gramatika reči«, tj. kategorijalne oznake su kombinovane u okviru gramatičkog modela koji vredi za oba jezika;

4) razvijena monolingvalna »gramatika reči«, tj. kategorijalne i potkategorijalne oznake su kombinovane u okviru gramatičkog modela koji vredi za dati jezik;

5) razvijena dijalingvalna »gramatika reči«, tj. kategorijalne i potkategorijalne oznake su kombinovane u okviru gramatičkog modela koji vredi nasuprot drugom jeziku;

6) razvijena bilingvalna »gramatika reči«, tj. kategorijalne i potkategorijalne oznake su kombinovane u okviru gramatičkog modela koji vredi za oba jezika;

7) detaljna monolingvalna »gramatika reči«, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake su kombinovane u okviru gramatičkog modela koji vredi za dati jezik;

8) detaljna dijalingvalna »gramatika reči«, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake su kombinovane u okviru gramatičkog modela koji vredi nasuprot drugom jeziku;

9) detaljna bilingvalna »gramatika reči«, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake su kombinovane u okviru gramatičkog modela koji vredi za oba jezika.

Ako, na kraju, posmatramo moguće kombinacije oblika i vrste »gramatike reči«, dobićemo ove tipove »gramatike reči«:

1) monolingvalna »gramatika reči« bez primera, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake u okviru gramatičkog modela koji vredi za dati jezik nisu ilustrovane primerima;

2) dijalingvalna »gramatika reči« bez primera, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake u okviru gramatičkog modela koji vredi nasuprot drugom jeziku nisu ilustrovane primerima;

3) bilingvalna »gramatika reči« bez primera, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake u okviru gramatičkog modela koji vredi za oba jezika nisu ilustrovane primerima;

4) monolingvalna »gramatika reči« sa primerima bez njihovog prevoda, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake u okviru gramatičkog modela koji vredi za dati jezik ilustrovane su primerima, ali ne i njihovim prevodnim ekvivalentima;

5) dijalingvalna »gramatika reči« sa primerima bez njihovog prevoda, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake u okviru gramatičkog modela koji vredi nasuprot drugom jeziku ilustrovane su primerima, ali ne i njihovim prevodnim ekvivalentima;

6) bilingvalna »gramatika reči« sa primerima bez njihovog prevoda, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake u okviru gramatičkog modela koji vredi za oba jezika ilustrovane su primerima, ali ne i njihovim prevodnim ekvivalentima;

7) monolingvalna »gramatika reči« sa primerima i njihovim prevodom, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake u okviru gramatičkog modela koji vredi za dati jezik ilustrovane su primerima uz koje su dopisani njihovi prevodni ekvivalenti;

8) dijalingvalna »gramatika reči« sa primerima i njihovim prevodom, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake u okviru gramatičkog modela koji vredi nasuprot drugom jeziku ilustrovane su primerima uz koje su dopisani njihovi prevodni ekvivalenti;

9) bilingvalna »gramatika reči« sa primerima i njihovim prevodom, tj. kategorijalne, potkategorijalne i selekzione oznake u okviru gramatičkog modela koji vredi za oba jezika ilustrovane su primerima uz koje su dopisani njihovi prevodni ekvivalenti.

U zaključku ovog kratkog izlaganja o kriterijumima za opis »gramatike reči« i o tipologiji »gramatike reči«, kako jednostranoj tako i dvostranoj, treba istaći da bi, možda, bilo mesta za još neki kriterijum opisa; da opredeljenje za jednu ili drugu vrstu »gramatike reči« zavisi velikim delom od mogućnosti koje pruža lingvistička teorija, analiza i deskripcija; i da opredeljenje za jedan ili drugi obim i oblik »gramatike reči« mora uzeti u obzir namenu rečnika, što bi značilo da je potrebno izgraditi ne samo kriterijume opisa, nego i kriterijume vrednovanja »gramatike reči« u dvojezičnim rečnicima.

THE GRAMMAR OF WORDS IN BILINGUAL DICTIONARIES

Summary

A grammar of words consists of explanations of the grammatical features of lexical units which are found either in headwords or in bodies. This paper deal with the explanations in bilingual dictionaries, i.e. those containing translation equivalents.

The discussion is related to three problems: (1) the criterion of description, (2) the typology on one side of the dictionary, and (3) the typology on both sides of the dictionary.

As regards the criterion of description, three possibilities are distinguished: (1) the criterion of range, (2) the criterion of form, and (3) the criterion of relation. Each of these criteria gives a number of types differing in some respect, which are listed separately.

An additional classification is obtained by combining range and form, range and relation, and form and relation. Some other typological possibilities are mentioned in the conclusion.